

LEOPOLD VON RANKE TARİHÇİLERE YOL GÖSTEREN BİR TARİH ÜSTADI

CEMİL ZİYA ŞANBEY

Alman bilgini Wilhelm von Humboldt bir gün dostlarından birine "Tuhaf değilmi" demişti "gençliğimde estetik tahsili yaparken, plâstik bir sanat eserine bakmak suretiyle onu yaratan fikri bulmağa çalışırdım; şimdi de bir milletin dilini incelemek suretiyle onun ruhunu, karakterini anlama yolunu tutmuş bulunuyorum, çünkü vücut ruhun aynasıdır¹". Humboldt, uğraştığı mevzu ile ilgili fikirlerini mümkün olduğu kadar bol ve doğruluğuna dikkat ettiği bir malzemedan temin etmeğe çalışır ve "Bu içinde yaşadığımız yeni asırda Hegel'e rağmen başka türlü bir ilmî çalışma yapmamıza imkân yoktur" derdi². Humboldt antik dillerle birçok modern dilleri biliyor, bask diline, Amerika kıtasının yerli dillerine ve sanskritçeye vakıf bulunuyordu. Tarihi ve mukayeseli gramer sahasında Grimm Kardeşler ve Franz Bopp, dillerin tarihî seyri ve jenealojik yakınlığı üzerinde çalışırlarken, Humboldt de ampirik malzemedan bir diller ve kavimler psikolojisinin esaslarını çıkarmağa uğraşıyordu³.

Fakat onun bu sahadaki çalışmaları, kendisini tarihî hayatın mahiyeti üzerinde de durmağa sevk etmiş, edindiği fikirleri 1821 de Berlin ilimler Akademisinde verdiği "Tarihçinin vazifeleri" adlı bir konfrasla açık ve kesin olarak bildirmek imkânını bulmuştu. Herder'den Schelling'e kadar organik ve zihni inkişaf bahsinde düşünülmüş olan her şey bu konfrasda bir araya toplanmış, yeni doğmakta bulunan ve ilk büyük öncülerini Almanyada gördüğümüz modern tarih ilminin bilgi dağarcığına sunulmuştu⁴. Humboldt tarihçiden, birbirinden kopmuş dağınık olayları bir araya getirmekle yetinmemesini ve açık kalan yerleri hayalinin yardımıyla doldurmak suretiyle kapalı bir bütüne doğru gitmeği bir marifet saymamasını istiyordu. Onun asıl vazifesi, hadiselerin içindeki ana fikri (die Grundidee) kavramaktı. Tarihçinin, malzemesini, yeter bir dikkat ve itina ile bir araya toplayıp tenkidî bir elemeye tâbi tuttuktan ve münferit olayları bir takım konbinezonlar ve tahminlerle bir araya koyduktan sonra bir üçüncü işleme daha ihtiyaç vardır ki, o da, düşünülerek değil, eserin içinden kendiliğinden çıkıverecek ve önceden belki ancak tahmin edilecek bir hususu meydana

¹ R. Hagen, Wilhelm von Humboldt, Lebensbild und Charakteristik, Berlin, 1856 S. aamm.

² Aynı eser.

³ E. Spranger, Wilhelm von Humboldt und die Humanitätsidee, Leipzig, 1909 2. baskı, s. 7 m.

⁴ Wilhelm von Humboldt, die Akademierede, Inselbücherei, Berlin.

çıkarmak, yâni ide ve karakterin belirmesini sağlayacak bir faaliyettir. Sanatçı fikirden hareket eder ve onu maddede gerçekleştirmeğe çalışır. Halbuki tarihçi maddeden hareket eder ve onun şeklini ide ile vermeğe uğraşır. Tarihçinin hayali, sanatçınınakinin aksine olarak elde bulunan malzeme parçalarına bağlıdır. Gerek sanatçı, gerekse tarihçi olayları içlerinden kavramak zorundadırlar. Her şeklin" iç kanunlarını" ve "oluş prensibini" anlamak, Schiller'in dediği gibi" "saf şeklini" ortaya çıkarmak gerektir. Gelişmesine, gençliğinde Humboldt'un da yardım ettiği klasik estetiğin sanatçıdan istediği tutum, tarihçinin de vazifesi olmalıydı; o da sanatçı gibi "karanlıkdaki iç gerçeği gün ışığına çıkarmalıydı". Bu da ancak, kopyacılıktan daha yüksek bir gerçeğin varlığını kabul etmek ve bu iki tutumun arasında büyük bir fark olduğunu kavramakla mümkündü. Dış görünüşün çizgilerine körükörüne bağlanmakla ancak bir takım fotoğraflar elde edilebilir. Bunu yapan birisi, "hatânın, var olup olmadığı henüz bilinmeyen tehlikesinden kurtulmak için, meydana olan başka bir hatâyı bile bile tercih etme" durumuna düşen bir insanı andırır. Herhangi bir tezahürün idesini anlamak için, gerek sanatçı, gerekse tarihçinin içlerinde o şeye karşı yakın bir ilginin bulunması, başka bir deyimle "süje ile obje arasında önceden mevcut ve ilksel bir intibakın "bulunması lâzımdır. Çünkü - Humboldt, dil felsefesi bahislerinde kullandığı bir cümleyi burada da kullanarak diyordu ki- her konuşulan şeyin anlaşılabilmesi, anlama durumunda bulunan kimsenin kendisine söylenenlere uygun benzer bir takım fikirlere ve kavramlara sahip olmasını şart kılar. Anlaşılması istenen başka her şey için de durum aynidir.

Böylece meydana çıkan iç kanunların hiç bir zaman tam manasiyle çözülmüş olacağı iddia edilemez. Meselâ Humboldt'a göre, bütün ortaçağ boyunca Avrupada hüküm süren ademi merkezîyet fikrini hiç bir zaman tam olarak mekanik veya başka sebeplere bağlayamayız. Gene Helenlerin ferdiyetçiliğini de muayyen bazı sebeplere dayıyarak tam manasiyle izah edemeyiz. Şüphesiz ki bazı dış amiller bu özelliklerin oluşuna tesir etmekte iselerde, burada ilksel olan (das Ursprungliche) şeyde mucizeli ve izah edilemez bir tarafın varlığı kendini gösterir. Çünkü ebediyetin herhangi bir tarafı bu ilksel olan şeye, öze aksetmiştir. "Endividualizm, ide halinde kendi kendine yaşayan müstakil bir varlıktır. Fakat ideler gerçekleşme gayretindedirler ve onların bu yoldaki vasıtaları biziz." Tıpkı monadlar gibi durmadan kaynaşır, gerçekleşme ve gelişmek için hapis buldukları yerden fırlamak isterler. İşte bunun içindir ki, tarihî oluşun gayesi, ideleri, en küçüğünden en büyüğüne kadar derece derece tahakkuk ettirmektir. Şu halde tarihî tekâmül, idelerin bir inkişaf imkânı bulmalarından ve başından itibaren eşyada mevcut ilksel istidatların gelişmesinden ibarettir. Humboldt'a göre tarihçinin vazifesi, bir idenin gerçek bir varlık, bir suret kazanma yolundaki gayretini tasvirden başka bir şey değildir. Bu düşünceleriyle Humboldt, tarihî akışın bir bütün olduğu fikrini kabul ediyordu.

Bunun için tarih onun nazarında evrensel bir ilimdi. Tarihçiye konulmuş olan hedefe, tam olarak erişmek şüphesizki hiç bir zaman mümkün değildir. Fakat bu hedefe varma yolundaki gayretlerinde o, her olayı bir bütünün parçası olarak kabul ederse, işte ozaman buna en çok yaklaşmış bulunur. Ferdî olanla umumî olanı birbirinden ayırmak mümkün değildir¹

Burada açıkça görülüyor ki, Humboldt'un bu fikirleri Hegel'in ideler nazariyesiyle tam bir uygunluk halindedir. Fakat Hegel'de idelerin inkişafı tamamiyle şuurlu bir şekilde ve mantıkî olarak ceryan eder ve nihaî bir gayeye doğru gelişir; bütün tarihî olaylar bu gayenin hizmetindedir². Halbuki Humboldt'ta olayların gayesi tam mânasiyle idrak edilmiş olmaktır. Bu deymi daha açık ifade etmek gerekirse, bir zamanlar Hanrich Heine'nin Hegel'e karşı söylediği şu sözleri hatırlamak kâfidir: "Hayat ne gaye, ne de vasıta; sadece bir haktır³. Humboldt, tarihçinin hadiseleri kendi şartları ve kanunları içinde anlaması gerektiğini söyler ve onun, tarihî olaylara bakarken bir takım peşin hükümlerden kurtulmasını ister. İnsan hayatının gayeleri ne kadar büyük ve şümüllü olurlarsa olsunlar, tarihçinin bunları kendine hareket noktası olarak almasına mahal yoktur. Çünkü bu gayeler, hadiselerin incelenmesinde tarihçinin bütün hürriyet ve bağımsızlığını alır ve onu, gözünün önündeki hayat sahnelerini safve lekesiz bir şekilde müşahede etmekten ibaret olan asıl vazifesinden uzaklaştırır⁴.

İşte Wilhelm von Humboldt'un tarihçinin ödevleri arasında saydığı bu esasları Leopold von Ranke gerçekleştirmiştir. Ranke, zamanının bu alandaki bütün fikrî hareketlerini dikkatle takip etmiş, onları tam mânasiyle şahsileştirerek orijinal bir şekilde işlemiş ve büyük çapta bir târih yazma gayretinin aşılması güç örneklerini vermeğe muvaffak olmuştur. Hukuk ilmi ve filoloji gibi yeni teşekkül etmiş ilim dalları arasına katılan devlet bilgisi ve onun tarihine, şimdi Ranke, kurduğu yeni tarih tenkidi metoduyla, bütün tarihî hayatın her yönden incelenmesi ve onun bütün olaylarının birbirleriyle olan organik münasebetlerinin tasviri imkânlarını da katmış oldu. Hukuk tarihçisi Savigny ve dilci Grimm gibi o da, büyük bir müşahede kabiliyetine sahipti. Münferit olayları görmeye ve onların gelişme seyrini takipte emsalsiz bir anlayışı vardı. Bundan başka, olayların dış görünüşleri içinde daha yüksek bir mânanın varlığını sezmekte eşsizdi. Tarihî vakalar içinde rastladığı her rol sahibi şahsiyetin portresini en ince teferruatına kadar çizmekte, istidat ve ödevlerin organik inkişafını eksiksiz tespitinde fevkalâde mahirdi. Hatta bu iktidarını kendi hayatında bile, yani kendisinde mevcut istidat ve kabiliyetleri bir vazife şuuru içinde son haddine kadar geliştirmekte emsalsiz bir başarı göstermişti. İlahiyat tahsil etmiş olan genç Ranke, hayata atıldığı zaman dünya görüşünde biraz tereddütler

¹ Wilhelm von Humboldt, aynı eser S. 25 mm.

² Ernst Simon, Ranke und Hegel, Berlin 928, (Rassim) S. 122 m.

³ B. Müller, Heine gegen Hegel, Berlin 1923, S. 36 m.

⁴ Wilhelm von Humboldt, die Akademierede S. 30 mm.

geçirdikten sonra kararını vermiş, dünyayı bir sistem olarak değil, onu oluş halinde bulunan bir vakıa olarak kavramak, ve "tanrının iradesini tarihte aramak" gerektiğini anlamıştı¹. Böylece, bu anlayışına bütün hayatı boyunca sadık kaldı ve onu bir hayat plânı olarak geliştirdi. Genç Ranke bu görüşünü, Avrupa devletlerinin ayrı ayrı tarihlerini yazdığı olgunluk çağına usta eserlerinde tatbik ettiği gibi, seksen, doksan yaşlarında artık gözlerinde fer ve vücudunda derman kalmadığı zamanda dostlarına dikte ettirdiği "Bir dünya tarihi deneyi veya dünya tarihine genel bakış" adlı eserinde de aynen uygulamıştı.

Wilhelm von Humboldt'un biraz antikite havası ve platonizm ruhu ile anlamağa çalıştığı olayları, şimdi Ranke, Hristiyanlığın Allaha inanış fikrine dayanarak kavramağa çalışıyordu. Ranke'ye göre tarih, ilahiyat ilminin bir parçasıdır; çünkü her devir doğrudan doğruya tanrınınındır. Hiç bir devir tanrıya öbüründen daha yakın değildir, İşte sırf bundan dolayıdır ki, o, Tanrının kudretini yeryüzünde takip etmeği düşünüyor "olayların ruhunu ve en gizli taraflarını kavramak, insanlarla ilgili işlerin şu veya bu millette nasıl şekil aldığını, kuvvet kazandığını, büyüyüp geliştiğini müşahede etmek" istiyordu. Ranke de tarihçinin iki türlü vazifesi olduğuna kaniydi. Bunlardan biri, her olayı kendi özellik ve şartlan içinde anlamağa çalışmak; ikincisi de, her ayrı olayda mevcut olan umumiliği kavramaktı. Savigny, Grimm ve Humboldt gibi o da, ilmî idrakin gayesini, bilginin bütün unsurlarını basit ünitelere ayıran redüksiyonda görmüyordu. Rankeye göre dünya, bir takım tarihî özel hareketlerin toplamından ibaretti. Bu özel hareket ünitelerinden her biri, içinde umumî bir fikir, ide taşıyordu. Araştırmalarında Ranke görmüştü ki, milletlerde milli tarihin oluş seyri, ne kadar ayrı yollar takip ederse etsin, her milletin tarihinde umuma ilgili bir taraf kendini göstermekte, hepsinde son ve yüksek bir sırrın saklı olduğu görülmektedir. Bu müşterek sır, "insanlık idesidir" ve "Tanrının bu iradesi değişik kavimlerde ayrı ayrı ifadesini bulmuştur." Her devrin doğrudan doğruya Tanrı ile ilgisi olduğunu söyleyen Ranke, burada tıpkı, Humboldt gibi düşünüyordu. Çünkü o da tarihçiden, her devri kendi özel değerleri içinde anlamağı, fakat aynı zamanda onu, umuma bağlamanın da yollarını aramağı talep etmişti, ide nazariyesi, vesika toplayıcılarına ve derme çatma yazarlara eserlerinde yalnız dışla yetinme imkânını vermiyordu. Artık bunlar, bütün tarihi muazzam bir malzeme yığını telâkki edemeyeceklerdi. Ranke, Hegel'in ve aydınlık devrinin yaptığı gibi, bir devri, arkasındaki devrin ön basamağı saymağı, yahut romantiklerin yaptığı gibi, herhangi bir çağın, diğerlerine göre Allah'ın lütfüne daha çok uğradığı fikrini kabul etmiyordu. Onca ideler, ilâhî varlığı da tam manasiyle temsil etmiyorlardı; çünkü her neslin kendine has kısa ve tarihî bir zamanı vardı. Zamanını yaşayan bu nesil vakti gelince ortadan silinecek ve eserlerini gelecek nesillere

¹ Leopold von Ranke, Sämtliche Werke cild 53/54, s. 79 mm. (1890).

bırakacaktı. "İşte bunun içindir ki" diyordu, Ranke, "tek olarak birisinde tecelli etmesine imkân olmıyan şeyin, hepsinde birden vuku bulmasını sağlamak için zamanlar birbirini kovalar, ve böylece Allah tarafından insan nesillerine nefhedilmiş olan fikrî hayat muhtevasının bütünü, asırların akışı boyunca meydana çıkar."

Görüliyor ki, Ranke'ye göre fikrî muhtevası olmıyan hiç bir tarihî olay yoktur. Bunun içindir ki, o, tarihçiye, tarihî hayatın çok karışık şekillerini, fikrin hakimiyeti altına koymasına vazifesini verir. Filozof Hegel de bunu böyle düşünüyordu; fakat o, münferit hadiselerin istiklâlini ortadan kaldırıyor, sahip olduğu panteist dünya görüşü onu, ideleri mutlak kudretler halinde hükümran görmeğe zorluyordu². Halbuki Ranke, inanan bir hristiyan olarak dualizm zemini üzerinde kalmış, bir yandan tarihi yapan kuvvetlerin serbest hareketini benimserken, öte yandan da her şeye rağmen hadiselerin üstünde bir "takdiri ilâhinin varlığı" prensibini kabul etmişti. Hürriyet ve mecburiyet kavramlarının birbiriyle nasıl bağdaşabilecekleri düşüncesi, klâsik Alman edebiyatı ve felsefesini ötedenberi meşgul etmiş bir problemdi. Bu problem üzerinde bu kadar düşünülmüş olmasına rağmen, ferdi ve umumî kuvvetlerin ahenk içinde birlikte çalışabileceklerini mümkün olduğu kadar ikna edici bir şekilde açıklayan bir hâl şekli bulunmuş değildi. Ancak Savigny ve Humboldt'un ampirik ilim anlayışları ile müşahede altında bulundukları tarihî hayat göstermişti ki, fert, bir yandan çevresine, geleneklere ve görevlerinin icaplarına bağlıdır; bir yandan da kendi hususî hayatını yaşamakta ve kendi başına tarihî hayata iştirak edecek bir iktidarda bulunmaktadır. Bu zaruretler onu, her iki prensibi de ahenkli olarak nefsinde birleştirmeğe zorlamıştır. Bunun için Ranke, "hürriyet ve mecburiyetin" karşılıklı iki kuvvet halinde açık veya kapalı mücadele ettiklerini söyler ve hürriyet arzusunun daha çok amme sorumluluğunu taşımayanlarda ağır bastığını ve ferdi olduğunu ileri sürer. Ona göre hayat, ferde mahsus doğal temayüllerle umumî kuvvetler arasında geçen bir vetiredir. Fakat tümü anlamadan cüzü tam olarak aydınlatmağa imkân yoktur. Halbuki tarihçi, tümü, filozof gibi daha önceden tahmin etmeğe veya düşünmeğe yetkili değildir. Bunun için Ranke, tek olayları tasvir ederken hemen ardından hadiselerin içinde bulunan büyük münasebetleri ve insanların üzerinde yetkileri olan ideleri açıklamaya çalışmaktadır. Tarihçi bunu, geriye doğru, bütün tarihî hayata bakabildiği için oradan alabildiği bilgilerle yapmağa muktedirdir; o yalnız halihazıra dokunamaz. "Çünkü burada herşey akış halindedir ve dünya tarihinin istikeamet almasını tâyin eden unsurlar denebilir ki, ilâhi bir sırdır. Esasen insanın halihazırda yarattığı değer de ancak kendi göstereceği faaliyete ve iradeye bağlıdır. Bunun nasıl tecelli edeceğini de tarihçi bilemez³." Böylece Ranke, tarihî düşünce sis-

¹ Leopold von Ranke, Sämtliche Werke, cild 51/52, s. 580 (1888).

² Ernst Simon, Ranke und Hegel s. 151 mm. 1928.

³ Leopold von Ranke, Sämtliche Werke, cild 51/52, S. 596 mm (1888).

tematiğini bütün etrafiyle kurmasını bilmiş, bütün tezahürleri, her türlü determinizm ve relativizmden uzak kalarak, sebepleriyle ve şartları içinde kavramağı başarmıştır. Gerçi doktrinle ilgili düşüncelerinde bir takım tezatlarla düşmemiş değildir. Bunun için denebilir ki, Ranke'nin tarih yazma kudreti nazariyeciliğinden daha üstündü. Tarihî hayata derinliğine ve genişliğine nüfuz etmenin ve sonsuz bir tecrübe sahibi olmanın iktidarına dayanarak konuşuyor, kendine has bir kudretle en karışık meselelerin üzerine aydınlığın ışıklarını serpmesini biliyordu.

Ferdî kuvvetlerle umumî dünya kuvvetleri arasındaki değişik münasebetleri büyük bir tasvir kudretiyle canlandırmasını bilen Ranke, tarihî hayatın canlı ve dramatik muhtevasını bu iki kuvve tarasındaki mücadelenin eseri sayıyordu. Tasvirlerinin canlılığını ve üslûbunun sürükleyici kudretini o, bu şekildeki tarih anlayışına borçludur. Sebep ve neticelerin, şahsiyet ve aksiyonların kuru bir tasvirinden ibaret olan pragmatik tarih anlayışına alışmış olan çağdaşlarının üzerinde bu tarz bir tarihçilik fevkalâde müspet bir tesir bırakmıştı¹. Pragmatik tarihçilerin aksine olarak Ranke, büyük şahsiyetlerin karakterlerinde öyle büyük bir tasvir kudreti, ve ferdî karakterleri belirtmede öyle emsalsiz bir sanat mahareti göstermişti ki, herkes buna hayran kalmıştı. Ruhu sabit bir değer olarak değil, gelişen canlı bir varlık olarak ele alıyordu. Portreleri karakteristik çizgilerden ve insan hayatının değişik ve renkli tezahürlerinin ustaca bir araya getirilmesinden meydana geliyordu. Biografik bir eser yazdığı zamanda bile daima tarihî şahsiyeti, olayların umumî akışı içerisinde bir kuvvet olarak müessir olacağı bir yerde ve anda yakalıyordu. Tasvirlerinde her zaman bu anı, bir fikrin (idenin), büyük ve umumî gayenin gerçekleşmesini sağlayan böyle bir anı, tespit etme amacını güderdi, işte bunun içindir ki, tarihçiliği şuurlu olarak evrensel mahiyette idi. Burada hadiseler hiç bir zaman tecrit edilmiyor; fert, devlet, millet, tarihî hayatın birbirine bağlı büyük ve umumî münasebetleri içerisinde yer alıyorlardı. Bu umumilik kavramı, onun nazarında eski tabii hukuk anlamında mücerret bir fikirden ibaret değildir; bu kavram, daha ziyade, gelişen, müessir olan ve zamanını yaşadığıktan sonra ortalıktan silinip giden müşahhas ve canlı bir vakıa idi; ve bu, doğrudan doğruya olayların içinden çıkarak, onlara bakanların, onları incelemek isteyenlerin gözüne çarpacak kadar açıktı. Bunun içindir ki, gerçeği olduğu gibi görmek, Ranke için "çıplak hakikati" meydana koyup tasvir etmekten başka hiç bir gayesi olmıyan tarihçinin biricik vazifesi idi. Onca, tarihçinin, geçmişin nasıl olduğunu bilmekten başka bir arzusu olamazdı. Böylece Ranke, bilhassa Hegel'in üzerinde ısrarla durduğu ve tarih öğretiminin gayesi haline getirmek istediği tarih felsefesini benimsemişiyordu. Bu felsefenin, tarihî hayatı kanunlara ve formüllere bağlama gayreti onu ürkütüyordu. Gerçeği görme ve tarih çalışmalarını endüktif medtoda dayanarak yürütme gayreti,

1- E. Troeltsch, der Historismus und seine Probleme, s. 243 mm 1922.

Ranke'nin romantikleri, aynı zamanda aydınlık devri düşünürlerini de tasvip etmediğini gösteriyordu. Romantikler, geçmişini ya sevgi duyguları veya nefret hisleriyle doldurmaktan başka bir şey yapmıyorlardı. Genç Ranke, eski kronikçilerin yazılarını doğruluk ve ifade bakımından zamanının bir çok romantik¹ tabiatlı yazarlarından daha iyi buluyordu. Aydınlık devri de ruhî gelişmeden habersizdi. O da tapındığı akla uyarak her şeyde maksat ve gaye aramaktan başka bir şey düşünmüyordu. Bu devir de tarihi, kendi işine yarıyan bir takım örnekler ve misaller anbarı sanıyor ve tarihçiyi olayların muhakemesini yapan bir hâkim durumuna sokuyordu. Gerçi, olaylar hakkında bâzı düşünceler ileri sürmek, mütalealar ve hükümler yürütmekten Ranke'de kendini alamamıştı. Buna rağmen tarihçinin tarihî olayları objektif olarak tespit etmeğe, onları birbirleriyle olan iç münasebetleri bakımından kavramağa ve kendi şartları içinde anlamağa çalışması gerektiğini de ilk defa ortaya atan o olmuştu. Olaylar hakkında varılması gereken son hükümlerin ancak pozitif bir görüşle elde edilebileceğini çok iyi biliyordu.

Ranke'nin meşhur olan objektifliği, evelâ olayları çok açık bir şekilde müşahede edebilme istidadının, sonra kendi uysal tabiatının ve restorasyon devrinin müsamahalı havasının bir neticesi idi. Bundan başka Ranke den önce Niebuhr da, tarih çalışmaları alanında doğruyu sahteden ayırmanın, asırların yığıldığı enkazı kaldırarak ilk ve gerçek kaynaklara vermanın yolunu göstermişti¹. Tarih alanında çalışmaya başlamadan önce daha genç bir ilâhiyatçı iken Ranke, Niebuhr'un tarihî vesikaları değerlendirme bakımından fevkalade öğretici önemi olan Roma tarihini okumuştur². Savigny de, kaynak kritiği bakımından yüksek istidatları olan bir bilgindi. Bu iktidarını hukuk kaynakları tarihinden ibaret olan ana eserinde büyük bir başarı ile göstermişti³. Niebuhr ile Savigny, eski yazarların iddialarını tetkik ederek bunların, inceledikleri devre uygun olup olmadıklarını ve bu müşahedelerin o devre göre psikoloji bakımından mümkün olup olmadıklarını araştırmada büyük bir sezgiye sahiptiler. Fakat bu usulü ilk olarak sistematik bir şekilde geliştiren Ranke olmuştur. Çünkü Niebuhr'un, Roma tarihi araştırmalarında Kaynak olarak önüne çıkan Livius 'un eserine tatbik ettiği bu metodu, meselâ Ortaçağ kroniklerine ve Yeniçağların hatıralarına uygulamak pek mümkün olmuyordu. Bunun için vesikaların kalabalığı içinden en iyilerini seçip çıkarmak ve onlara dayanarak geçmişin tablosunu çizmek gerekiyordu. İşte Ranke bunu, ilk eseri olan ve 1824 te yayınlanan, "Romen ve Cermen uluslarının tarihi" adlı eserinde ustalıkla başardı. Bu eserine eklediği "Modern tarih yazarlarını tenkit" adlı yazısıyla eserin yazılışında kullandığı yeni metodu belirtiyor, tenkidi tarih ilmine

¹ Bertold Georg Niebuhr, Grundlage für die geschichtliche Bewertung, "Römische Geschichte" Ön söz ikinci baskı 1828.

² H. F. Helmolt, Ranke, S, 42 mm 1921.

³ Ranke'nin Savigny hakkındaki fikirleri, Sämtliche werke, 51 /52 s. 496 m.

yöneleceği son ve kesin istikameti göstermiş bulunduyordu. Burada Ranke, XV. ve XVI. asırlarda eser yazan birçok tarih yazarlarını kaynak değerleri bakımından incelemektedir¹. Bu yazısında Ranke, bilhassa misal olarak Floransalı devlet adamı Guicciardini'nin "İstoria d'Italia" adlı eserini ele almaktadır. Bu Kitap, Ortaçağlardan yeniçöğlara geçişi inceleme konusu yapan bütün eserlere kaynak vazifesi görmüş ve o zamanın ilim çevrelerinde büyük rağbet kazanmış bir eserdir. Fakat Ranke, eserin tenkidini yapıpta onu birdenbire orijinal bir kaynak olma vasfından sıyrınca, bu hadise ilim aleminde hayretle karışık bir şaşkınlık yarattı. Çünkü Ranke, başka kaynaklarla yaptığı tenkidi mukayeselerle Guicciardini'nin başka yabancı kaynaklara dayandığını, anlattıklarının ekseriya yanlış ve sathi olduğunu, şahsi sebep ve düşüncelerin tesirinden kurtulamadığını apaçık ortaya sermişti. Böylece o, bu misalle, ilk defa olarak eserin doğruluğunun takdirinde, yazarın karakterinin, yaşadığı hayat şartlarının, partizan temayül ve maksatlarının göz önünde bulundurulmasını belirtmiş oluyordu. O bu menfi neticeli tenkidin yanına, müspet tenkidi de katmaktan çekinmiyor, ve böylece yanlış unsurları ortadan kaldırdıktan sonra olayların gerçek manzarasını vermeğe çalışıyordu. Ranke için iç tenkid, ön planda gelen bir kritik unsuru olduğu için, psikolojik tahlili erişilmez bir seviyeye çıkardı. Kaynakların intikal şekli ile ilgili dış kritik ise, sonradan edinilen yeni tecrübeler bakımından aynı önemde değildir. Bâzı yeni tarih yazarları Ranke'yi gerçi bu dış kritik konusunda vardığı sonuçlar bakımından bâzı noktalarda düzeltmişlerse de², kaynak tenkidinin ana prensip ve metodlarının esasını ona borçluyuz. Ranke'nin yarattığı yeni usullerle, eserlerini hiç bir kaynak seçimi yapmadan çırpırtıran veya ikinci elden eserlere dayanarak yazan bütün tarihçiler önemlerini kaybetmişlerdi. Yalnız Ranke'den önce Niebuhr, bu gerçeği kavramış ve yeni metodu uygulamaya çalışmıştı. Ancak tam ve insicamlı bir tarih eseri yazmağa muvaffak olamamıştı. Eserinde kaynak kritiği ile, hadiselerin teaviri, şekilsiz bir karışıklık içinde yan yana duruyordu. En dikkatli ve itinalı kaynak araştırmaları ile hadiselerin büyük çapta anlatılışını birbirini içine katarak ustalıkla kaynatan Ranke olmuştur. Araştırmaları ek istidatlarla vermek suretiyle hadiselerin tahkikiyesini, yapılan hazırlayıcı ön çalışmaların molozlarından kurtarmanın yolunu bulmuştu.

İlk zamanlar Ranke, çalışmalarını, o zamana kadar alışıla gelmiş olan usule uyararak, kaynak sayılan tasvirî mahiyetteki eserlere dayamak suretiyle işe başlamıştı. Esasen bir lise öğretmeni olarak bulunduğu Frankfurt a. d. Oder'de bundan başka yapılacak bir şey yoktu. Fakat bununla beraber zengin okul kütüphanesindeki çalışmaları ona kritik metodunu geliştirme imkânını verdi³. Ancak Berlin üniversitesinde kendisine bir kürsü verildiği

¹ Leopold von Ranke, Geschichte der romanischen und der germanischen Völker adlı esere ek makale" Zur Kritik neuerer Geschichtsschreiber" Leipzig, 1824.

² E. Freising, Manche Bemerkungen über Rankes äussere Kritik, Berlin, 1928, S. 27 mm.

³ H. F. Helmolt, Ranke, S. 67 m 1921.

zaman, devlet kütüphanesinde 50 büyük dosya halinde muhafaza edilmiş olagelen Venedik elçilerinin XV. den XVII. yüzyıla kadarki zamanlara ait raporlarının zengin kolleksiyonlarıyla karşılaştı, işte bu raporların keşfi, tarih ilminin gelişme tarihinde devir açan bir hadise oldu. Daha 1268 tarihli bir kanunla hükümet için önemli olabilecek ne görürlerse hepsini kaydedip Venedik'e bildirmek zorunda plan Doc'un elçileri bilhassa bu devirde dünyanın en bilgili ve derin görüşlü diplomatları idiler, Elçi olarak vazife aldıkları bütün yabancı devlet merkezlerinde bunlar, muayyen bir müddet oturmak ve o devletin genel durumu, gidişatı, teşkilâtı, maddi mânevi kuvveti, idare başında bulunan hükümdar ve devlet ricalinin karakterleri hakkında etraflı ve gayet doğru olarak rapor vermek zorunda idiler. 1455 yılından beri "relationes" adı verilen ve artık bu adla tanılan bu raporların içinde söylenenlerin harfi harfine doğru olması isteniyordu; aksi çıktığı takdirde relation'un sahibi ağır surette cezaya çarptırılırdı. Bu sebepten Venedik balyozları, relation'larının yazarken bütün zekâ, kabiliyet ve maharetlerini kullanırlardı. İşte yeni çağ tarihinin en esaslı kaynaklarından birini teşkil eden bu relation'lardaki ince, etraflı ve derin görüşleri dikkatle inceliyen Ranke, devlet işlerinin en sadık bir aynası olan bu vesikaların karşısında tasvirî mahiyetteki eserlerin hiç bir önemi olmadığını daha iyi anladı. Artık yeni zaman tarihini şunun bunun anlatışına göre değil, en sadık bir muhbir olan bu ilk elden vesikalara dayanarak inşa edebilirdi. Bu vesikalardan olayların manzarasının yeniden nasıl resmedilebileceğini göstermekle Ranke, tarih metodunun temellerini esaslı bir surette atmış oluyordu¹.

Berlindeki bu çalışmalarında Ranke, yalnız metodu geliştirmekle kalmamış, bu bulduğu raporlar ona, aynı zamanda bundan sonraki akademik faaliyetinin nasıl bir istikamette gelişmesi gerektiğini de göstermişti.

Venedik balyozlarının relation'ları onu, evvelâ güney Avrupa tarihinin derinliklerine daldırılmıştı. Bununla beraber onun en büyük arzusu, batı devletlerinin büyük çaptaki münasebetlerini incelemektir. Venediklilere has olan geniş alâka, ona bu hususta bol malzeme verdiği için ömrünün çalışma plânını teşkil edecek olan büyük eserin meydana çıkması kolaylaşacaktı. Bu düşünceler onu fikrinde sabit kalmağa ve milletleri teker teker incelemek suretiyle Avrupa tarihini yazmağa şevketti. Şimdi onun en büyük gayesi, batı devletler sisteminin doğuş ve gelişme tarihini anlayıp yazmaktır. Romantikler büyük bir şevk ve heyecanla batı milletlerinin müşterek millî ve tarihî temellerini aramağa koyulmuşlar, hatta "Romen ve Germen milletleri" tâbirini de onlar bulmuşlardı. Savigny 1815 de yayınladığı "Ortaçağda Roma hukukunun tarihi" adlı eserinin önsözünde, daha henüz hiç kimsenin yeni Avuranın kuruluşunu, Avrupa milletleri arasındaki birliğin sebep ve şeklini, Romen ve Germen kavimlerinin ana unsurlarını göz önünde bulundurarak bir etüt mevzuu yapmadığına üzüntülerini bildirmişti². Bu

¹ Leopold von Ranke, sämtliche Werke, cild 53/54 1890.

² Friedrich Kari von Savigny, Geschichte des römischen Rechtes im Mittelalter, Önsöz, 1815.

işi yapmağı Ranke üzerine aldı. İlk eserinde bu birliğin, kavimler göçü ile kurulmağa başladığını, iki kavmin, iki hukuk nizamının ve iki kültürün nasıl kaynaştığını ve sonra bunların birlikte giriştikleri haçlı seferleri teşebbüsünü, mukaddes Germen imparatorlarının roma seferlerini müteakip nasıl parçalandığını geniş hatlariyle izah etti. Bu parçalanışın sonucu olarak Ortaçağların yeniçağlara doğru bir dönemeç yaptığı anda, yan yana istiklâl kazanan modern devletlerden müteşekkil yeni bir siyasî âlemin portresi kendini göstermeğe başlamıştı. Gerçi bu devletler, uzun asırlar boyunca yeni bir siyasî düzen uğruna savaşmışlardı ama hepsinin kökleri, Germen-Romen kanının karışımından, hristiyanlıktan ve humanizmadan yoğrulmuş müşterek bir zeminden geldiği için, her şeye rağmen bu savaş batı dünyasının kültür birliğine bir zarar vermemişti. Bu birlik siyasî bakımdan Avrupanın "büyük devletler " sistemi sayesinde ayakta durabilmişti, işte Ranke, zamanına kadar sürüp gelen bu Avrupa nizamını incelemeyi hayatının en büyük işi olarak seçti. Kendisinin dediği gibi, o burada, "aynı manevî kaynaklardan gelen ve Romen-Germen asıllarının şimdiye kadar olan gelişmesini sağlıyan" kuvvetler görüyordu¹. Batının büyük devletlerinden her birinin tarihini ayrı birer klâsik eser halinde yazmış, bu devletlerden herbirinin kendine has karakterinin geliştiği tarihi zemini olduğu gibi meydana çıkarmıştı. Bundan başka Ranke, her milletin ve her büyük devletin, dünyanın kaderi ile nasıl sıkı bir münasebet halinde bulunduğunu da göstermek istemişti. Artık hiç bir millet bu dünyada yalnız başına ve sırf kendisi için yaşamak ve gelişmek imkânını bulamazdı².

İşte bu düşüncesi dolayısıyla dir ki Ranke, ele aldığı her özel konuyu dünya tarihine bağlamağa çalışmış ve her konu onun için umumla ilgili bir dünya tarihi hüviyeti taşımıştır. Evvelâ Berimde keşfettiği Venedik elçilerinin raporlarının izinde yürüyerek ve sonra Meternich 'in delaletiyle kendisine açılan Viyana ve Venedik arşivlerindeki geniş malzemedan faydalanarak "Son dört asırda papaların tarihi" adlı eserini hazırladı. Bu kitap Ranke'nin şah eserlerinden biridir. Burada özel tarih ile evrensel tarih birbiriyle kucaklaşmaktadır. Kilisenin merkezîyetçiliğini bütün müşahedelerinin ağırlık noktası olarak almakta ve onun diğer kuvvetlerle olan mücadelesini tasvir etmektedir. Yalnız bu eseri yazarken biraz katolik kilisesi tarafını tuttuğu ve böylece protestanlara haksızlık yaptığı düşüncesine kapıldığı için sefir raporlarından başka diğer resmî evrak dosyalarına da el atmak lüzumunu duyarak "Reformasyon devrinde Alman tarihi" adlı mühim eserini yazdı. Bunun konusu da evrensel mahiyette idi; çünkü mezhep kavgaları Avrupayı ilgilendiren diğer büyük meselelerin de bulaştığı bir mücadele halini almış ve böylece kilise işleriyle politika meseleleri en

¹ Leopold von Ranke, Geschichte der römischen und germanischen Völker von 1494-1535, önsöz 2. baskı 1824.

² Aynı eser.

şiddetli bir şekilde karşılıklı olarak burada birbirine tesir etmişti¹, Ondan sonra Ranke birer birer büyük devletlerin tarihlerini yazmağa başladı. Bu düşüncesinin tatbikatına girişmeden evvel buna bir başlangıç olmak üzere bizim için de büyük bir önemi olan "XVI. ve XVII. yüzyıllarda Osmanlılar ve İspanyol monarşisi" adlı kitabını yazdı². Bu eserin Osmanlılara ait olan kısmında, Türkler hakkında hiç de müspet olmıyan bazı düşüncelere rastlanmakla beraber yeryer gayet derin' ve ince fikirler ve sezisler mevcut olup Osmanlı tarihinin bir takım derinliklerine nüfuz edilmekte ve bâzı karanlık köşeleri, karışık problemleri üzerine aydınlatıcı ışıklar tutulmaktadır. Aynı zamanda Avrupa uluslar birliği içinde Türk milletinin yeri ve tarihî vazifeleri belirtilmekte dir³. Toplu olarak eserde Osmanlılar ile İspanya arasındaki dünya tarihi bakımından olan tezat ve düşmanlık açıklanmaktadır. Bu eserde hâkim olan tarih görüşü, Ranke'nin evrensel tarih görüşü ve anlayışıdır.

Batı devletleri tarihine evvelâ "XVI. XVII. yüzyılda Fransız tarihi ile başladı. Bu eserin önsözünde eski ve yeni tarihçilerin örneklerine uyarak kendisinin de o şekilde bir tarih yazmadığını ve yazamayacağını söyler. Çünkü ona göre, büyük milletlerin ve devletlerin biri millî yönden, biri de dünya tarihi bakımından iki türlü vazifesi vardır. İşte bu durumu belirtmek ve tasvir etmek de kendi işi olacaktır⁴. Böylece millî tarihi öteki millî varlıklardan ayırarak yalnız başına bir inceleme konusu yapma işini Savigny' de olduğu gibi Ranke de kabul etmiyordu. O, hâlâ Humanizma kültürünün fikrî havası içinde yaşayan bir insandı. Milletlerin birbirine nasıl tesir ederek karşılıklı bir gelişme dinamizmi içinde olduklarını apaçık bütün delilleriyle görüyordu.

Ranke'nin evrensel dünya görüşü aydınlık devrinin veya romantizmin- kenden: başka idi. Ele aldığı konu ile ilgili bütün münasebetleri birer birer incelemekle beraber mevzuu, gene de belli bir sınırla çevrili idi. Onun dünya tarihi kavramı, içinde birçok kuvvetlerin yer aldığı alabildiğine geniş bir mefhum değildi. Bu kavram sadece batı dünyası kültürünün gelişme sahasına münhasırdı. Bu da esaslı üç unsura, batı Avrupa dünyasının meydana çıkmasını sağlıyan üç büyük unsura dayanıyordu : Antikite, hristiyanlık ve germenlik. Gerçi bunun da sahası genişti ama, gene de kendi içine çekilmiş kapalı bir konu sayılabılırdi. Ranke'nin dünya tarihi yapmak istemesine rağmen bunu, batı Avrupa sahasına inhisar ettirmesi, büyük malzeme yığınlarının hakkından gelebileceği endişesinden, yahut ilmin

¹ Leopold von Ranke, Deutsche Geschichte im Zeitalter der Reformation, Leipzig, Sämtliche Werke, cild 1-6, 1867-68.

² Leopold von Ranke, die Osmanen und die spanische Monarchie im 16. und 17. Jahrhundert, 4. baskı, Leipzig, 1877.

³ Bu eserin "Osmanlı devletinin kuvvet kaynakları" bahsi türkçeye Bekir Sıtkı Baykal tarafından tercüme edilmiştir. Bak: Tercüme dergisi, sayı 14.

⁴ Leopold von Ranke, Französische geschichte, Vornehmeich in 16. und 17. Jahrhundert, önsöz, Leipzig, sämtliche werke, cild 8-13, 1867-68.

artık ancak belli sahalarda bir ihtisas mevzuu haline gelmiş olması düşüncesinden dolayı değildi. Tarihî hayatın bütün yönleriyle tecelli ettiği bir saha, onun, bu hayatın ruhunu yakalayıp kavramaktan ibaret olan tarih anlayışının gereklerine kâfi geliyordu. İşte bu sebepten o, bilhassa siyasi tarihi ve bunun içinde de dış politikayı tercih etmişti. Okudukları ve tecrübesi göstermişti ki, devlet hayatında dış politika birinci rolü oynamaktadır. Ona göre, toplumsal varlıkların en yükseği olan devlet müessesesinin devamlılığını sağlayan unsurların başında dış politika geliyordu¹. Böylece Voltaire'in ve romantiklerin, tarihî hayatı bütün kültür sahalarına teşmil eden düşüncelerine uymamış, bu sahayı daraltmış, daha doğrusu ideyi (fikri) bütün muhtevasıyla almak lüzumunu duymamıştı. Devlet hakkındaki düşünceleri Thukydides ve italyan yazarların düşüncelerinden ilham alarak gelişmiş bulunduğu için onlarınkine yakındı; aynı zamanda bu hareketi 19. asrın politikayı her şeyden önce tutan zihniyetine de uygundu. Romantiklerin kollektif şahsiyetlere dayanan ve bu suretle devlete de bir şahsiyet tanıyan doktrinlerini benimsemiş ve devleti bu şekilde anlıyarak kavramı daha belirli bir hale sokmuştu. Ona göre devletler, tarihin ana unsuru, insan zekâsının "en orijinal yaratıkları", hatta denilebilir ki "Allahın düşüncelerinin" birer ifadesi idi. Rankeye göre devletin bünyesinde saklı "moral kuvvetler" vardı ve bunlar alelade tabiat kuvvetleri gibi kendi kendilerine meydana çıkmazlardı. Bunları meydana çıkarıp şuurlu bir hale getirmek devlet adamlarının vazifesi idi. Devlet endividualiteleri teker teker birbirlerine benzemekle beraber aynı değillerdir. Her devletin, bünyeyi, hâkim ve mutlak kanunlara doğru gelişmeğe zorlayan kendine has bir ideali vardı². Devletin bu hayat kanunlarını Ranke, tarihî gerçeği müşahade etmek, "büyük devletlerin" hayatını incelemek ve bilhassa onların mutlakiyet (Absolutismus) devrinde erişmiş oldukları mertebeyi görmek suretiyle yakından kavramıştı. Bu çalışmaları esnasında devletin, gerçek bir devlet olabilmesi için kuvvete ihtiyacı olduğunu ve bunu sağlamak için de iç teşkilâtını da ona göre düzenlediğini ve hepsinin üstünde de dış politikasına önem verdiğini görmüştü. Absolutist devleti incelemekle anlamıştı ki, yeni Avrupa "tamamiyle bağımsız ve hiç bir yabancı müdahalenin tesiri altında bulunmayan, yalnız kendine güvenen bir devlet otoritesi fikrinin" mahsulü olarak meydana çıkmıştır³. Modern devletleri yaratan ve onları yaşatan politika, icabında anlaşımaları tanımayan ve sırasında her türlü zorbalığa revaç veren bir "mukaddes hodkâmlık" politikası idi. Devlet, kendisinin iradesi olmadan yaşamak iddiasında bulunan kilise de dahil, başka hiç bir otoriteyi tanımaz. Hiç bir zaman kendisine yabancı millî ve fikrî ideallerin hizmetine giremez. Devlet fikri hükümlerle kavramıyla beraberdir. Hükümler ise ancak protestanlık ve din inancı farklılıklarından sonra vuku

¹ H. F. Helmolt, Ranke, 1921, S. 87 mm.

² Leopold von Ranke, Geschichte Wallensteins, Önsöz, Leipzig, 1870.

³ Leopold von Ranke, Yukarda adı geçen eser; Französische Geschichte, cild I.

bulan ayrılıkların neticesi olarak kuvvet bulmuş ve tam mânasiyle belirmiş bir vakıadır ¹

Görülüyor ki, Ranke'nin devlet anlayışı Ortaçağ sonrası devletlerinin manzarasına bakmak suretiyle teşekkül etmiştir. Hükümlanlık ve hikmeti hükümet fikirleri hükümdarlara hâkim olan en Önemli düşünce idi. Modern devletin oluş seyrinde hanedan menfaatları devletin menfaatlarıyla birleşmiş ve devletin hayatına millet de iştirak edince hükümlanlık düşüncesi daha da büyük bir kuvvet kazanmıştır. Nasıl ki, Ranke'den önce Niebuhr, devletin mutlak otorite sahibi olması fikrini Alman tarihçilerine telkin etmeğe çalışmış ise, bu istikamette Ranke de ona uymakta hiç tereddüt etmedi ². Devletin, iktidar sahiplerinin kuvveti, ve tab'anın yurttaşlık vazifelerini yerine getirecek bir vatandaşlık şuuru olmadan yaşamasının mümkün olmadığını ileri sürüyordu. O zamana kadar bâzı heveslilerin ve tarihçiden çok edebiyatçıların elinde, insanîyetçi ve politika dışı bir hava içinde bulunan Alman tarih yazarlığına Ranke'nin devlet anlayışı başka bir istikamet verdi. Artık büyük üstadın telkinleri, Bismarck'm doğmasını hazırlayan zemine bir tohum gibi saçılmışlardı. Gerçi onun, doğrudan doğruya Bismarck'a müessir olduğunu iddia etmek mümkün değildir. Çünkü Ranke'nin tesirleri, tarih anlayışından ve otorite ile ilgili fikirlerinden çok, tenkidi metod sahasında olmuştu. Fakat ne olursa olsun onun, sonradan doğan Alman imparatorluğunun fikrî hazırlayıcılarından biri olduğu muhakkaktır. Bununla beraber, ne alman devletlerinin kendi başlarına otonom olarak yürüttükleri realist politikayı, ve ne de romantiklerde gelişmiş olan, devletin yaşıyan bir organizma olduğu fikrini Ranke 19. asrın Alman düşüncesinden silmeğe muvaffak olabilmıştır. Aksine, onun, otoriter devlet düşüncesiyle yazdığı eserler bu tutumu destekler gibi olmuştur. Ranke, devlet işlerinin pratik bir anlayış kabiliyeti istiyen çok cepheli mekanizması içinde hiç bir hizmet görmediği için bu işlerin karışıklığı hakkında tatbikattan gelen bir tecrübe sahibi değildi. Onun için devlet işlerinde yalnız yüksek politikanın değil, bir takım başka düşüncelerin de yer alması gerektiğini pek düşünmüyordu. Gerçi kendisi devlet adamlarının daima hürmet ve takdirini kazanmış ve dolayısıyla başta hükümdarlar olmak üzere hiç bir zaman onların çevresinden uzak kalmamıştı ³. Bununla beraber denilebilir ki, Ranke, politika hayatından gelmiyen ilk tarihçi idi. Dünya ilim âlemi onu, devlet adamlığı ile ilgisi olmıyan ve kendi içine sadece hoca olarak giren ve ancak orada bir üstad mertebesine yükselen ilk tarihçi diye tanımıştır. Bunun sebebi hiç şüphesiz ki, kendisinin kurduğu yeni ilmî metod idi; ve bu metodun icabı olarak kürsüye, ancak kitaplar, vesikalar ve sıkı bir filolojik çalışma içinden gelinebilirdi. Bunun için, romantik tarih yazarlarının, icabında cebir ve zoru tasvip etmelerine karşılık olarak o, devletin daima ahlâki temellere

¹ Friedrich Meineke, Die Idee der Staatsräson, s. 225 mm.

² Leopold von Ranke, Zur eigenen Lebengeschichte, Leipzig, 1890, s. 105 mm.

³ Helmut, Ranke, 1921, s. 127.

dayanması gerektiğini, ve iktidarın bir fikir tarafı olması icabettiğini belirtmekten geri durmamıştır¹, Machiavelli'ye tarih bakımından gereken değeri vermekten çekinmediği ve bilhassa onun "Hikmeti hükümet" düşüncelerini kendisi de kısmen, belki biraz daha yumuşak bir halde kabul ettiğine göre Ranke'nin bu meselelerde hafif bâzı teazatlara düştüğünü görmemek de mümkün değildir. Bununla beraber o da bunun farkına varmış olacak ki, çelişmeyi, hristiyanlıktan gelen bir inançla sonunda mutlaka ahlâkın üstün geleceğini ileri sürmek suretiyle örtmek istemiştir.

' Gerçi eski çağlardan beri felsefe sahasında bilinen fakat sonradan topluna hadiselerinin incelenmesinde ve Oswald Spengler'le tarih hadiselerinde de bir tatbik sahası bulan relativizm telâkkisiyle Ranke'nin kesinlik ifade eden hükmü arasında da bir uçurumun açıldığı meydandadır. Fakat Ranke müşterek avrupa camiası fikrine inanılan bir devirde yaşıyordu ve kendisi de eserleriyle bu Avrupalılık ruhunun ahlâkî ve fikrî temellerini göstermeğe çalışıyordu. Bunun için onun, sonradan gene bir çok noktalarda Trölsch tarafından cerh edilen bu nazariye ile bir ilgisi olmaması tabii idi². Bundan başka onun, oluşunu tasvir ettiği devletler sistemi, bir çok savaflara ve fırtınalara rağmen tekrar Avrupa muvazenesinin temel unsuru olarak yaşamakta devam ediyordu. Napolyon harpleri ile 20 seneden fazla süren bir keşmekeşten sonra dünya nizamı yeniden düzenlenirken, devletlerin hakimiyet arzularının, hristiyanlığın meşruiyet fikrinin ve Avrupalılık tesanüdünün yüksek gayeleri uğruna frenlenmesi gerektiği kararlaşmamış mı idi? Yeni Avrupa nizamını kuranlar "hikmeti hükümet" düşüncesi ile yüksek bir ahlâkî düzeni bağdaştırabileceklerini umuyorlardı, işte restorasyon devrinin bu yatıştırıcı ve uzlaştırıcı havası içinde Ranke'yi anlamak lâzımdır. Kendisinin de ortalığın durulmasında büyük yardımı dokunan Ranke'ye göre, görülüyordu ki gene sonunda ahlâk prensipleri galip gelmekte ve ide her zaman varlığını muhafaza etmektedir. Onun uysal ve uzlaştırıcı tabiatı da devrin umumî arzusuna uygun ve yatkındı. Kendisi her şeyden evvel tam mânasiyle aydın ve ince ruhlu bir hümanist idi. Siyasî ihtirasdan uzaktı ve bütün sevgisini ilmî çalışmalarına vermişti³. Hepsi hümanist mânada birer aydın olan fakat halk yığınlarından uzak kendi aristokrat atmosferleri içerisinde yaşayan venedik elçilerinin raporlarındaki devlet, toplum ve dünya meseleleri hakkında biraz muhafazakâr ve meşruiyet prensibini esas alan fikirler, Ranke'de de tesirini göstermemiş değildi. O da yığınların her an değişmeğe müsait oynak psikolojine iltifat etmekten çekinir ve daima devlet adamlarının, aristokrat ve yüksek burjuva muhitlerin çevresinde yaşamaktan zevk alırdı⁴. Onun için toplum mesele -

¹ Leopold von Ranke, Die moralischen Grundlagen des Staates, Historische Zeitschrift, cilt 12, sayı 3, 1864.

² E. Troelsch, Der Historismus und seine Probleme, 1922, s. 328 mm.

³ H. F. Helmolt, Ranke, 1921, s. 88.

⁴ Aynı eser, s. 96 mm.

lerini, siyasî ceryanları prensip itibariyle iktidarların görüş zaviyesinden fakat daima objektif kalmak şartıyla, inceleme konusu yapardı. Bütün eserleri zamanının fikir hareketlerinin kendisine ilham etmiş olduğu düşüncelerden menşe almış olmakla beraber ilmî gerçeklerin dışına çıkmak suretiyle politikaya yaranmak hiç bir zaman hatırına gelmemiştir. Devlet ve hükümet kavramları hakkında beslediği samimî kanaatlar ve cüz'ün külle, yâni her milletin daha büyük ölçüde bir milletler veya devletler topluluğuna bağlı bulunduğu prensibini sükûnet ve temkinle ileri sürmesi o zamanın iktidarlarının da benimsedikleri bir prensipti. Gerçi umumî efkâr, tam mânâsıyla bir birlik havasının gerektirdiği siyasî bir olgunluğa henüz ulaşmış değildi. Ranke'nin, tarihî anlaşmazlıkları ortadan kaldırmağa yönelmiş gayretlerini anlamayanlar çoktu. Papaların tarihini yazdığı zaman kuzeyin protestan çevreleri Ranke'nin katolik mezhebine geçtiğini sanmışlardı¹, Bununla beraber bir çok muhafazakâr çevrelerde, bu büyük tarihçinin tarihî tekâmüle ettiği büyük hizmetlerden de takdirle bahs edilmiyor değildir. Nasıl Savigny, hususî hukukun organik olarak gelişmesi gerektiğini savunmuş ise, şimdi de Ranke, Kamu hukukunun aynı organik kanunlar içerisinde geliştiği prensibinin kabul edilmesi gerektiğini ileri sürüyordu. Bütün nazariyatçılara, her milletin, "insanlık idealine kendine göre bir ifade şekli verebileceği" fikrini telkine çalışıyordu. Alman ittihadını özliyen, mutlak hürriyet ve adaleti temsil eden bir devlet nizamı istiyen Alman, aydınlarına: "Siz farklılıkları ortadan mı kaldırmak istiyorsunuz? Güzel, ama hayatı öldürmemeğe dikkat edin"; "vatanınızı hiç bir zaman tabiatınızı zorlayarak sırf aklınızla yaratamazsınız" diyordu².

Böylece Ranke, insanlara, "tarihî bilgilere dayanmak suretiyle, yâni gerçekleri bu yoldan idrak" etmekle bir siyasî kanaat sahibi olabileceklerini telkin etmek istiyordu. Bu, 19. asrın ampirizmini terviç eden ve tabii hukuku bir kenara iten bir tutumdur, ve aynı zamanda bütün hayatı tecrübenin inbiğinden geçiren bir ilim prensibi idi. Buna rağmen Ranke'nin, siyasî unsuru birinci plâna alması, onun, bu ilim prensibini tatbik etme arzusunu aksatabilirdi. Nitekim tedkiklerinden edindiği neticelere göre, daima sakin ve kademeli bir ilerlemeyi tavsiye etmesi, bu prensibin kendisini muhafazakâr bir duruma soktuğunu gösterir. Ranke, bunun en tipik misalini "Reformasyon tarihinde" vermektedir³. Burada objektif kalmakta çok zahmet çeker. Onun hiç bir eserinde şahsî temayülleri burada olduğu kadar yüze vurmuş değildir. O, Luther'in tarafını tutmakta ve kendisinin küçük bir kasabasında doğduğu reformasyonun ana vatani Saksonyayı savunmaktadır. Eserde, Luther'in temiz vicdan ve açık kalblilik isteyen ahlâk anlayışı övül-

¹ Leopold von Ranke, Zur eigenen Lebensgeschichte, Leipzig, 1890, s. 220.

² Leopold von Ranke, Politisches Gespräch, Historische-politische Zeitschrift, cild 3, 1834-

³ Leopold von Ranke, Deutsche Geschichte im Zeitalter der Reformation, 4. baskı, Leipzig, 1867-68.

mekte ve bu sayededir ki protertan Alman devletlerinin kuvvet politikalarını bir takım ahlâkî bahanelerle örtmekten uzak kalmış bulunmuşlarını ileri sürmektedir. Genç Luther'in ihtilâlcî karakteri ve yeni mezhebin yarattığı buhranlı durumlar mümkün olduğu kadar kapalı geçilmekte ve Luther, Wittenberg üniversitesindeki profesörlük zamanının oturmuş ve muhafazakâr şahsiyetiyle belirtilmeğe çalışılmaktadır. Protestanlığın Alman milletine Allah tarafından gönderilmiş bir kültür misyonu olduğu düşüncesi Ranke'de bir dogma halinde idi. Bu düşünce ona, devlete biçtiği değer ve Allahla ilgili olduğunu tasavvur ettiği hükümet anlayışından geliyordu. O, burada filozof Hegel ile aynı düşüncede idi¹. Her iki düşünür de protestan humanizması denen ve Alman istiklâl savaşlarından sonra Alman hükümetleri tarafından terviç edilen bir çeşit humanizma tarafıdarlığı yapıyorlardı. Ranke, mevcut hükümetlerin dayandığı bürokratik sistemi koruduğu ve zamanının modasına uyararak ona karşı olan unsurlara olduklarından fazla bir değer vermediği için Prusya hükümetine faydalı oluyordu. Prens Meternich'de mevcut nizamı desteklemesi bakımından Ranke'nin şahsında büyük bir müttefik bulmuştur. Ranke, uzaklardan geriye doğru baktığı zaman 1815 senesinden sonraki yılları fırtınalardan sonra gelen ve tarihin en objektif bir surette incelenmesine yarıyan en müsait bir zaman olarak görüyordu². Bu yıllar onun için sükûnet içinde olgunlaşma ve gelişme seneleri olmuştu. Bu devrede yeni tarih ilminin esasları kurulmuş, ve hiç ara vermeksizin gittikçe inkişaf eden büyük iş plânının tatbikine geçilmişti.

Yeni tarih metodunun ilme mal edildiği andan itibaren artık jenetik prensibi tkratik metodla birleştirmeyen bütün tarihçiler eskimiş ve aşılımıştı. Rasyonelist evrensel tarih anlayışının son mümessilleri olan Ratteck ve Schlosser gibi tarihçiler için de durum aynı idi. Yalnız fikir tarihi alanında Ranke, herhangi bir örnek vermediği için Hegelcilere bir şey olmadı ve onlar varlıklarını korumağa muvaffak oldular. Buna rağmen Prusya kralının büyük saygısını kazandığı halde Ranke, pek popüler olamamıştı. Hegelciler ve Raumer gibi tarihi romantik bir görüşle inceliyenler o zamanki Prusya hükümetinin politikasına daha yararlı oldukları için resmî çevrelerce daha müsait karşılanıyorlardı. Zamanının liberal ve romantik temayüllü düşünürleri son asırların tarihinin bile bu kadar serin kanlı ve objektif incelenmesini bir türlü anlayamıyorlardı. Yalnız "Tarihî hukuk okulu" Ranke'nin tarafını tutuyor ve onu çok güzel anlıyordu. Fakat o, bu kadar yadırganmasına rağmen bütün muarızlarını aşmasını bildi; Çünkü tenkidi metodu, öğretici ve her sahaya tatbik edilebilecek değerde bir aletti. 1830 senesinde Berlin'de tarih seminerini kurduğu zaman artık meşhur Ranke ekolü kurulmuş ve istikbalin büyük çaptaki tarihçileri tyetişmeğe başlamıştı. Bunların içinde üstadın en değerli talebelerinden birisi olan Georg Waitz Göttingen'de

¹ Ernst Simon, Ranke und Hegel, 1928.

² Helmolt, Ranke, s. 57 mm. 1921.

tarihçi neslin yetişmesine büyük hizmeti dokundu. Böylece doğru ve titiz bir araştırma zihniyetiyle çalışan yeni Alman tarih anlayışı bütün dünya için örnek olacak bir istikamet aldı. Ranke 'nin tenkid metodu hemen her tarafta kendi ekolüne mensup olmıyanlar arasında bile kök salmıştı; ama hiç kimse onun kadar tarihi cihanşümül hüviyeti içerisinde kavrayıp olayları tam bir sükûnet ve serin kanlılıkla derinden müşahede ve tasvir etmek kabiliyetini gösterememişti. En değerli talebeleri bile kaynak tenkitlerinin ötesine çıkıp büyük çapta sentetik bir tarih tasviri yapmağa koyuldukları anda adamakıllı sürçüyor, üstadın büyük komposisyon kudretine bir türlü erişemiyorlardı.

Bütün hayatı durmıyan yaratıcı bir çalışma gayreti içinde geçen büyük tarihçi, ömrünün sonuna doğru 1885 senesinde "Bir dünya tarihi tecrübesi veya dünya tarihine umumî bakış¹" adlı eserini yazmağa koyulmuştu. Ne çare ki, her yıl çıkardığı bir cilde rağmen eserini tamamlamağa muvaffak olamadı. 6. cildini bitirdikten sonra 23 mayıs 1886 da 91 yaşında hayata gözlerini kapadı.

Böylece tarih ilmi, kendisine en doğru syolda gelişmenin sırlarını açıklamış olan bu büyük adamın ölümüyle telâfisi zor bir kayba uğramıştı. Fakat bu, şüphesiz ki, tarih alanındaki ilmî gelişmenin durakladığı mâna-sına gelmiyordu; aksine, modern tarihçilik üstadın kurduğu sağlam ve sarsılmaz temeller üzerinde yeni bilgiler elde etmiş, yeni ufuklara doğru daha büyük bir kudretle gelişmişti. İşte Leopold von Ranke'nin asıl büyük hizmeti de bu olmuştu.

¹ Leopold von Ranke, Versuch einer Weltgeschichte oder allgemeine Ansicht der Weltgeschichte, Wien, 1928.